

HAL
open science

( )

Arestakes Simavoryan, Vahram Hovyan

► **To cite this version:**

Arestakes Simavoryan, Vahram Hovyan. ( )
“21- ”, 3 (61), 47-66, 2012, 2 (42), pp.43-61. hal-03642104

HAL Id: hal-03642104

<https://hal.science/hal-03642104>

Submitted on 14 Apr 2022

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

Distributed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

ՀԱՅՈՒԹՅԱՆ ԴԱՎԱՆԱՆՔԱՅԻՆ ՀԱՏՎԱԾՆԵՐԻ
ՀԱՄԱԽՄԲՄԱՆ (ՀԱՄԱԳՈՐԾՄԱԿՑՈՒԹՅԱՆ) ՁԵՆՐԸ ԵՎ
ՄԵԽԱՆԻԶՄՆԵՐԸ

Արեստակես Սիմավորյան՝ Վահրամ Հովյան

Հայության դավանանքային շերտերի ուսումնասիրության հիմնական նպատակներից մեկն ազգային ներուժի համախմբման (կոնսոլիդացիայի) արդյունավետ մեխանիզմների վերհանումն է: Խնդիրը հրատապ է հատկապես Սփյուռքի համար, որին նետված մարտահրավերներին դիմակայելը ենթադրում է համազգային ջանքերի համատեղում: Արտերկրի հայ համայնքներում Հայ Առաքելական, Կաթողիկե և Ավետարանական եկեղեցիների միջև արդյունավետ փոխգործակցության միջավայրի ստեղծումը վճռական նշանակություն ունի այդ համայնքների պահպանման և զարգացման համար:

Սփյուռքում միջդավանական համերաշխության ուղիների վերհանման խնդիրն ունի տեսական և գործնական հարթություններ: Հետևաբար, ազգային ներուժի համախմբումն այս պարագայում ենթադրում է Հայության տարբեր դավանանքային հատվածների միավորման, նրանց մեկ միասնական՝ ազգային դաշտ բերելու տեսական և գործնական արդյունավետ ուղիների մշակում և գործարկում: Խնդիրն ունի երկու կողմ.

Հատվածականության բացասում: Սա ենթադրում է Հայությանը տարբեր չափանիշներով (տվյալ դեպքում՝ կրոնադավանանքային) առանձին հատվածների բաժանող և միմյանց հակադրող գաղափարների և գործոնների ժխտում կամ նվազագույնը՝ դրանց մղումը երկրորդական պլան:

* «Նորավանք» ԳԿՀ Հայագիտական կենտրոնի ղեկավար:

** «Նորավանք» ԳԿՀ Հայագիտական կենտրոնի փորձագետ:

Միավորիչ գաղափարների և գործնական ուղիների մշակում և գործարկում: Մա ենթադրում է Հայության տարբեր դավանանքային հատվածների (հայ առաքելականներ, կաթողիկեներ և ավետարանականներ) համար միասնական՝ ազգային հենքի վրա համախմբվելու տեսական և գործնական մեխանիզմների մշակում և գործարկում: Այդպիսի միավորիչ մեխանիզմների առկայության, առավել ևս՝ դրանց առաջնայնության պարագայում ազգային ներուժը ջլատող գործոններն ու գաղափարա-աշխարհայացքային դրույթները նվազագույնը մղվում են երկրորդական պլան, ինչը լուրջ հիմք է Հայության տարբեր դավանանքային հատվածների միջև ազգային համերաշխության ու արդյունավետ փոխգործակցության մթնոլորտի ձևավորման համար: Այս հարցում օգտակար են ինչպես անցյալի փորձի վրա հիմնված տեսական ընդհանրացումները, այնպես էլ նորարարական մոտեցումները:

Ենթադրվում է, որ միավորիչ գաղափարների ու գործնական ուղիների մշակումն ու գործարկումը մեթոդաբանորեն պետք է հիմնվեն այն տեսական-աշխարհայացքային և գործնական հիմքերի զարգացման վրա, որոնք ապահովում են արտերկրի հայության տարբեր դավանանքային շերտերի ինտեգրումը: Հետևաբար, նպատակահարմար է խնդիրը դիտարկել տեսական-աշխարհայացքային և գործնական հարթություններում:

Համախմբման տեսական-աշխարհայացքային հիմքերը

Տեսական-աշխարհայացքային հարթությունում խնդիրը ենթադրում է այն գաղափարա-աշխարհայացքային հիմքերի առաջաշումը և զարգացումը, որոնք փոխադարձ համերաշխություն են ապահովում Հայության տարբեր դավանանքային հատվածների միջև: Դիտարկումները ցույց են տալիս, որ այդ միավորիչ նշանակություն ունեցող տեսական-աշխարհայացքային հիմքերն են.

- ազգային բարձր ինքնագիտակցությունը,
- ընդհանուր քրիստոնեական կրոնը,
- աշխարհիկությունը:

Ազգային ինքնագիտակցության բարձրացում: Արդի աշխարհում կրոնական հանդուրժողականության մթնոլորտի ձևավորման կարևոր պոզիտիվ մեխանիզմներից է միևնույն ազգային ընդհանրությանը պատկանող տարբեր կրոնադավանանքային շերտերի մեջ ազգային ինքնագիտակցության բարձրացումը [1, էջ 29]: Վերջինս ենթադրում է կրոնադավանանքային պատկանելության փոխարեն ընդհանուր էթնիկ (ազգային) պատկանելության գիտակցության բարձրացում, այլ խոսքերով՝ հայ առաքելականի, կաթողիկեի և ավետարանականի գիտակցությունում առաջին հերթին հայ, այլ ոչ թե առաքելական, կաթողիկե կամ ավետարանական լինելու զգացողության առաջնություն: Դա ապահովելու համար անհրաժեշտ է երկու քայլ:

Կրոնի (դավանանքի) և ազգության, կրոն (դավանանք) և ազգ հասկացությունների տարանջատում միմյանցից: 19-րդ դարի կեսերին հայ մեծ մտավորական, հրապարակախոս Ստ. Նազարյանցն առաջ է քաշում ազգ և կրոն հասկացությունների տարանջատման գաղափարները: «Կրօնք ու ազգութիւն ջոկ ջոկ բաներ են: ...Ազգութիւնը աշխարհային (աշխարհիկ-Ա.Ս., Վ.Հ.) խորհուրդ ունի. մինչդեռ կրօնը գործ ունի ուղղակի մարդու խղճի եւ Աստուծոյ հետ: Ուրեմն Լուսաւորչական, Կաթօլիկ եւ Բողոքական Հայերը միշտ մնում են արիւնակից եղբայրներ, մի ազգի որդիներ, մի լեզուի կցորդներ, մի ազգային պատմութեան ժառանգ որդիներ... Կրօնով Հայերը կարող են միշտ տարբերուել միմեանցից եւ դրանից վնաս չկայ ազգութեան համար: ...Ազգը միապէս պատկանում է ե՛ւ Լուսաւորչականին, ե՛ւ Կաթօլիկին, ե՛ւ Բողոքականին» [2, էջ 172]: Այսպիսով, կրոնի (դավանանքի) և ազգության տարանջատումը ենթադրում է, որ կրոնական (դավանանքային) պատկանելությունը դադարում է ազգային ինքնության չափանիշ լինելուց:

Կրոնականի (դավանանքայինի) և ազգայինի հարաբերակցության մեջ ազգայինի գերակայություն: Կրոնականի նկատմամբ ազգայինի գերակայության գաղափարը նույնպես Հայության մեջ առաջացել է 19-րդ դարում՝ կաթողիկե և ավետարանական հարանվանությունների առաջացման հետ մեկտեղ: Դրա գլխավոր խնդիրն էր մեղմել հայերի մեջ առաքելա-

կան, կաթողիկե և ավետարանական տարաբաժանումն ու այդ հողի վրա ծագող առճակատումները փոխադարձ ընկալումներում:

Կրոնականի նկատմամբ ազգայինի գերակայության սկզբունքը հայ իրականության մեջ արտացոլվել է ինչպես գիտական և հրապարակախոսական գործերում, այնպես էլ գեղարվեստական ստեղծագործություններում: 19-րդ դարի հայ մեծանուն մտավորական Բաֆֆին, անդրադառնալով ազգայինի և կրոնականի հարաբերակցության խնդրին, նշում է. «...Դավանությունների բազմատեսակությունը չի ոչնչացնում ազգային միությունը: Միությունը պետք է որոնել այդ մասերի ներդաշնակության մեջ, որի հիմնական մոթիվը պետք է լինի ազգայնությունն իր բարձր նշանակությամբ» [3, էջ 292]: Ինչ վերաբերում է գեղարվեստական ստեղծագործություններին, ապա այդ առումով նշանակալի է, օրինակ, 19-րդ դարի նշանավոր հայ ավետարանական գործիչներից մեկի՝ վերապատվելի Գ.Մ. Շմավոնյանի «Սիրե հայր» բանաստեղծությունը, որում հեղինակն իր ժողովրդի զավակներին փոխադարձ սիրո և հանդուրժողականության կոչ է անում՝ անկախ ունեցվածքից, սոցիալական ծագումից ու կարգավիճակից և կրոնադավանաբանական աշխարհայացքից: Բանաստեղծությունը հորդորում է.

Սիրե Հայր թե ըլլայ
Բողոքական, այլ կրօն,
Ըստ քո կարծեաց սնապաշտ,
Հերետիկոս, անկրօն:

Անունն է Հայ, պարտի քեզ
Սիրել գնա Հայու պես [2, էջ 369]:

Մեր օրերում տեսական-աշխարհայացքային հարթությունում լրատվամիջոցների և այլ քարոզչամիջոցների գործունեությունն այս տեսանկյունից պետք է հիմնվի ազգայինի, այլ ոչ թե կրոնականի շեշտադրման վրա: Ազգային ընդհանուր պատկանելության գիտակցության առաջնորդումն անձի ինքնանույնացման մեջ երկրորդական պլան մղելով դավանանքային

պատկանելության զգացողությունը՝ լուրջ հիմք կդառնա հայ առաքելականների, կաթողիկոսների և ավետարանականների փոխհարաբերություններում դավանանքային հակասությունների և լարվածության մեղմացման համար: Սա լրջորեն կնպաստի դավանանքային հիմքով մասնատված Հայության տարբեր հատվածների՝ ազգային հիմքով մեկ ամբողջության մեջ միավորմանը:

Ընդհանուր կրոնական՝ քրիստոնեական ինքնագիտակցության բարձրացում: Արդի հասարակություններում կրոնական հանդուրժողականության ապահովման մեկ այլ կարևոր մեխանիզմ է միևնույն կրոնին պատկանող տարբեր դավանանքային շերտերի գիտակցության մեջ դավանանքային տարբերությունների փոխարեն ընդհանուր կրոնական պատկանելության գիտակցության խթանումը [1, էջ 27-28]: Սա ենթադրում է մարդկային գիտակցության մեջ կրոնական (տվյալ դեպքում՝ քրիստոնեական) ինքնության առաջնայնացում դավանանքայինի համեմատ, որին պետք է տրվի երկրորդական նշանակություն: 19-րդ դարի 20-ական թթ. Բազելյան միաբանության քարոզիչները, որոնք միախոնեական գործունեություն էին ծավալում Ռուսական կայսրությունում, ըստ ավետարանականների, քրիստոնյաների շրջանում քարոզչություն իրականացնելիս հետապնդում էին ոչ թե նրանց դավանափոխության, այլ զուտ Աստծո խոսքը տարածելու նպատակ, քանի որ՝ «...մարդ ինչ եկեղեցու էլ պատկանելիս լինի՝ կը փրկուի, եթե սիրտն Աստուծոյ նուիրէ» [2, էջ 180]:

Կրոնական ընդհանրության գերակայության գաղափարը դավանանքային տարբերությունների նկատմամբ նույնպես իր արտացոլումը գտել է գեղարվեստական երկերում: Գ.Մ. Շմավոնյանի «Եղբայր ենք մենք» բանաստեղծությունն ընդգծում է.

Եղբայր ենք մենք մեկ հոր որդիք,
Չկայ մեր մեջ մեծ ու պզտիկ.
Մեկ ուսուցիչ ունինք Յիսուս,
Մեկ մեր հաւատք եւ մեկ մեր յոյս [2, էջ 369]:

Ներկայումս դավանանքային տարբերությունների համեմատ կրոնական ընդհանրության գերակայության առումով Սփյուռքի համայնքներից օրինակելի են Մերձավոր Արևելքի հայ համայնքները: Սիրիայի հայ համայնքում, օրինակ, ընդհանուր քրիստոնեական հավատի միջոցով առաքելական, կաթողիկե և ավետարանական հայերի միավորումը Դամասկոսի Հայ Ավետարանական եկեղեցու հոգևոր հովիվ, պատվելի Տաթև Պասամաճյանի կողմից հիմնավորվում է հետևյալ կերպ. «Կարևորը հայ քրիստոնյա լինելն է: ...Վերջում, երբ Աստծու մոտ գնանք, չի հարցնելու՝ ավետարանական էս, թե՞ առաքելական» [4, էջ 33, 34]:

Դավանանքային տարբերությունները երկրորդական պլան մղելն ավելի հաջող է ստացվում ազգային և կրոնական ընդհանրությունների համակցված կարևորմամբ, երբ անձի ինքնագիտակցության կամ դիմացինի ընկալման մեջ միաժամանակ առաջնային նշանակություն են ձեռք բերում ինքնության ազգային և կրոնական բաղադրիչները: «Լուսավորչական Հայր դառնալով Բողոքական,- գրում է Ստ. Նազարյանցը 19-րդ դարում,- մնում է մեր եղբայրը թե՛ ազգաբար եւ թե՛ քրիստոնեաբար: Ազգաբար՝ այն պատճառաւ, որ Բողոքական դարձած Հայի մէջ փոխուած չէ հայկական արիւնը, իսկ քրիստոնեաբար՝ այն պատճառաւ, որ Քրիստոս Բողոքականի ալ պատկանում է, Լուսավորչականի ալ» [2, էջ 172]:

Աշխարհիկություն: Օգտվելով այն իրողությունից, որ մեր օրերում մեծ տարածում ստացած աշխարհիկությունը, երկրորդական պլան մղելով կրոնադավանաբանական խնդիրներն աշխարհիկ գործերի համեմատությամբ, զգալիորեն մեղմացնում է այդ հիմքով լարվածությունն ու առճակատման հնարավորությունները, անհրաժեշտ է Սփյուռքի հայ համայնքներում որպես ազգային համախմբման գործիք խթանել աշխարհիկ ինստիտուտների ստեղծումն ու կայացումը: Այս խնդիրը ներկայումս հրատապ է արտերկրի հայ համայնքների համար, քանի որ, չնայած արդի հասարակություններում տիրապետող աշխարհիկության ոգուն, կրոնական կառույցները (եկեղեցիներ) Սփյուռքում, թերևս, իներցիայի ուժով շարունակում են իրենց գերակայությունը՝ պայմանավորված այն հանգամանքով, որ ազգային պետության բացակայության տևական ժամանակահատ-

վածի (մի քանի դար) ընթացքում հոգևոր կառույցներն են (հիմնականում՝ Հայ Առաքելական եկեղեցին) իրենց վրա վերցրել պետական շատ գործառույթներ:

Ներկայումս, սակայն, հոգևոր-եկեղեցական կառույցների գերակայությունը համայնքային կյանքում որոշակի հիմք է կրոնադավանանքային առումով Սփյուռքի հայ համայնքների հատվածավորման համար, որի հետևանքով ջլատվում է ազգային ներուժը:

Խնդիրը չի վերաբերում միայն առաքելական, կաթողիկե, ավետարանական տարանջատմանը: Կրոնական հարթությունում ազգային ներուժի ջլատմանը նպաստում են նաև առանձին հարանվանությունների ներսում ծագող խնդիրները: Օրինակ, 1863թ. Ազգային սահմանադրության ընդունումից հետո Անտիոքում Սսի կաթողիկոսության, Կ.Պոլսի և Երուսաղեմի պատրիարքությունների միջև ծավալված մրցակցությունն ու պայքարը՝ իրենց ազդեցությունն ուժեղացնելու համար, մեծ հարված հասցրին Հայ Առաքելական եկեղեցուն [5, էջ 124-125]: «Հայ Եկեղեցին, իր անտարբերությամբ եւ ներքին հակամարտութիւններով,- գրում է Հ.Չոլաքյանը,- հայ ժողովուրդը օտարադաւանութեան մղելու ազդակներէն մէկն էր մասնաւանդ Անտիոքի շրջանին մէջ» [5, էջ 135]:

Մեր օրերում նման կնճիռ կա Դամասկոսի հայ համայնքում: Այստեղ 1956թ. եկեղեցական տագնապից հետո թեմական հարցն (Հայ Առաքելական եկեղեցու Դամասկոսի թեմը պատկանում է Մայր աթոռ Ս. Էջմիածնի²ն, թե՞ Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսությանը) անառողջ մրցակցության պատճառ է դարձել տեղի հայ հասարակական շրջանակների համար՝ համայնքային ներուժի ջլատման պատճառ հանդիսանալով: Մինչ հնչակյան, ռամկավար, բարեգործական և կոմունիստական շրջանակներն ունեն էջմիածնական, դաշնակցական շրջանակներն ունեն անթիլիասական կողմնորոշում: Խնդիրն այնքան սուր է, որ դաշնակցական շրջանակները բոլկոտում են Դամասկոսի Հայոց թեմի առաջնորդի (որը ներքին կարգով նշանակվում է Էջմիածնից) հովանավորությամբ կազմակերպվող միջոցառումները: Անգամ ապրիլի 24-ին Հայոց ցեղասպանության զոհերի հիշատակի միջոցառումը նշվում է անջատ [4, էջ 17-18]:

Հիշյալ մարտահրավերը չեզոքացնելու համար նպատակահարմար է օգտվել արդի դարաշրջանում տիրապետող աշխարհիկության ոգուց և խթանել աշխարհիկ կառույցների և ինստիտուտների ստեղծումն ու ակտիվ գործունեությունը, որոնք՝ որպես ազգային (համազգային) կառույցներ, իրենց գործունեության ծիրում կներառեն Հայության բոլոր (այդ թվում՝ կրոնադավանանքային) հատվածներին՝ դառնալով ազգային համախմբման արդյունավետ միջոցներ: Այդպիսի աշխարհիկ կառույցներ կարող են լինել Սփյուռքում գործող հայ ավանդական կուսակցությունները (ՀՅԴ, ՄԴՀԿ, ՌԱԿ), բարեգործական կառույցները (ՀԲԸՄ, ՀՕՍ և այլն), մարզական և մշակութային միությունները (ՀՄԸՄ, Համազգային հայ կրթական և մշակութային միություն և այլն), համայնքային կառույցները (կոմիտեներ և այլն), կրթական հաստատությունները, լրատվամիջոցները և այլն: Փորձը ցույց է տալիս, որ այսպիսի աշխարհիկ կառույցների գործունեության մեջ հայերն ընդգրկվում են անկախ իրենց դավանանքային պատկանելությունից: Միաժամանակ, դրանց գործունեության դաշտը տարածվում է բոլոր հայերի վրա՝ կրկին անկախ դավանանքային պատկանելությունից: Այս հանգամանքները լուրջ հիմք են հանդիսանում առաքելական, կաթողիկե և ավետարանական հայերին միասնական գործունեության դաշտ բերելու և այդ կերպ ազգային հիմքով (ոչ կրոնական, աշխարհիկ երանգավորմամբ) նրանց մեկ ամբողջության մեջ ինտեգրելու համար: Ժամանակին, ինչպես նշում է Հակոբ Չոլաքյանը, Սիրիայի հայ համայնքում հայկական կուսակցությունների գործունեությունը, իր ծիրում ներառելով Հայության բոլոր, այդ թվում նաև կրոնադավանանքային հատվածներին, մեծապես նպաստեց նրանց ընդհանուր ազգային ինքնագիտակցության վերելքին: «Ս.Դ.Հ.Կ.ն էր,- գրում է հեղինակը,- որ ամենէն առաջ ազգային գիտակցութիւն եւ ապրում արթնցուց դաւանական խնդիրներով այնքան բաժան-բաժան եղած ու իրարու դէմ թշնամական զգացումներ տածող համագիւղացիներու մէջ: Այդ գիւղերուն մէջ կուսակցութեան անդամ էին հայ քահանան, կաթոլիկ վարդապետը, բողոքական քարոզիչն ու պատուելին, եւ նոյնիսկ լատին օտարազգի հայրը ...» [5, էջ 151]:

Կրթական հաստատությունների վերաբերյալ ժամանակին Բաֆֆին նշում էր. «... Ժամանակ է ձեռք առնել դպրոցը, որպես մի նոր կապ մեր և մեզանից օտարացած ազգայինների մեջ, որպես մի նոր ավագան, ուր հայկաթուղիկը, հայ-մահմեդականը և հայ-բողոքականը կմկրտվեն նոր հոգով և նոր կյանքով և կդրոշմվեն ազգայնության անունով. դրանով միայն կարող ենք միացնել մեզ հետ մեր եղբայրներին, որ բաժանեց եկեղեցու ավագանը...» [6, էջ 57]: Կարծես մեծանուն հայ մտավորականի խոսքերին ականջալուր՝ օրինակ, Քեսապում 1910թ. տարբեր դավանանքների ներկայացուցիչ երիտասարդների նախաձեռնությամբ հիմնվում է Քեսապի Ուսումնասիրաց Միությունը, որը որոշում է «կրթութեան ու դաստիարակութեան հիմնական գիծն ու նպատակը դարձնել ազգայինը եւ ո՛չ յարանուանականը, միացնել գիւղերու մէջ գոյութիւն ունեցող մէկէ աւելի դպրոցները ու յարանուանական իշխանութիւնները հեռացնել կրթական գործերը վարելու իրաւասութենէն» [7, էջ 79-80]:

Աշխարհիկ կառույցների շարքում, որոնց գործառնությունը միավորիչ ազդեցություն է ունենում Հայության տարբեր դավանանքային շերտերի համար, առանցքային դեր պետք է ունենա Հայաստանի Հանրապետությունը: ՀՀ-ն որպես համայն Հայության պետություն պետք է իր գործառնությունը տարածի ոչ միայն Հայության հիմնական դավանանքային հատվածի՝ հայ առաքելականների, այլև մյուս կրոնադավանանքային հատվածների (կաթողիկե, ավետարանական) վրա: Այլ պետություններում ՀՀ դեսպանությունները տեղի հայ համայնքների հետ հարաբերություններում իրենց գործունեության ծիրում պետք է ներառեն ոչ միայն հայ առաքելականներին, այլև կաթողիկեներին ու ավետարանականներին: Այս առումով օրինակելի է Սիրիայում ՀՀ դեսպանությունը, որի կազմակերպած միջոցառումներին հրավիրվում են ինչպես Հայ Առաքելական, այնպես էլ Կաթողիկե և Ավետարանական եկեղեցիները: Այդ կերպ «դեսպանությունը փորձում է միավորիչ դեր կատարել, համախմբել համայնքը Հայաստանի դրոշի, Հայրենիքի, Հայության գաղափարի շուրջ» [4, էջ 22]:

Նման քաղաքականությամբ ՀՀ-ն որպես համազգային աշխարհիկ կառույց կկարողանա աշխարհիկության սկզբունքով միավորել Հայության

տարբեր կրոնադավանանքային հատվածներին և արտերկրի հայ համայնքների համար լինել ազգային միասնության խորհրդանիշ, ազգային միասնությունն ապահովող համազգային, աշխարհիկ գործուն ինստիտուտ: ՀՀ նախագահ Ս.Սարգսյանի՝ ԱՄՆ-ում 2008թ. սեպտեմբերի 24-ին ունեցած ելույթի՝ 21-րդ դարում հայ ինքնությանը վերաբերող հատվածն ուղենշում է այս ասպարեզում ՀՀ պետական մարմինների քաղաքականությունը. «Հայի ինքնությունը չպետք է լինի բարդ և խորհրդավոր, այն պետք է հրաժարվի լեզվական, կրոնական, մշակութային, կուսակցական կամ գաղափարական տարանջատումներից: Անգլիախոս, թուրքախոս, ռուսախոս կամ հայախոս հայր, առաքելական, կաթոլիկ, բողոքական կամ մահմեդական հայր (ընդգծումը մերն է), սոցիալիստ կամ ժողովրդավար հայր, ազատական կամ ազգայնական հայր՝ պարզապես հայ է: Հայկական ինքնությունը չպետք է սահմանափակվի ինքն իր «ճշմարիտ» հատվածի մեջ ու պարփակվի՝ փորձելով պահպանել ինքնամփոփ անաղարտությունը: Հարատևման բանալին բազմազանությունն է, իսկ բնության անաղարտ տեսակները դատապարտված են» [8]:

Համախմբման գործնական հիմքերը

Ինչ վերաբերում է Սփյուռքի հայ համայնքների տարբեր դավանանքային շերտերի օրգանական միասնությունն ապահովող գործնական ուղիներին, ապա այս հարցում գլխավոր խնդիրն է կարևորել կյանքի այն բնագավառները, որոնք ապահովում են լայն համագործակցություն հայ առաքելական, կաթոլիկ և ավետարանական հարանվանությունների ներկայացուցիչների միջև: «Մեր աղոթքը նույնն է, նույնն են մեր պայքարը, վտանգները ...» [9, էջ 5]: Հայ Կաթոլիկե եկեղեցու մերօրյա նշանավոր դեմքերից Անդրանիկ վարդապետ Կռանյանի՝ կարգախոսի արժեք ձեռք բերած սույն արտահայտությունը լավագույն ուղենիշ-բանաձևն է հայ առաքելականներին, կաթոլիկներին և ավետարանականներին համագործակցության դաշտ բերելու համար: Սփյուռքի հայ համայնքների տարբեր դավանանքային շերտերի համագործակցությունը, որով երևում և ամրապնդվում է

նրանց օրգանական միասնությունը, պետք է հիմնված լինի ընդհանուր նպատակների ու խնդիրների լուծման վրա:

Արտերկրի հայության դավանանքային շերտերի համար համագործակցության դաշտ ապահովող գործնական կյանքի հիմնական բնագավառներն են.

- հայապահպանությունը,
- տվյալ երկրի հասարակական-քաղաքական միջավայրով պայմանավորված մարտահրավերներին դիմագրավումը,
- պայքարը համագգային խնդիրների (Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչում և դատապարտում, Արցախյան հիմնահարց և այլն) լուծման համար:

Հայապահպանություն: Հայկական սփյուռքի բոլոր համայնքների վրա դամոկլյան սրի նման կախված է ձուլման սպառնալիքը: Արտերկրում հաստատված հայությունը, արագ թե դանդաղ, ինտեգրվում է տեղի սոցիոմշակութային միջավայրին, ինչը ցավալիորեն զուգորդվում է ազգային ինքնության բաղադրիչների՝ լեզվի, ազգային մշակույթին հաղորդակցության, ազգային ինքնագիտակցության կորստի հետ: Հետևաբար, Սփյուռքի հայ համայնքների ազգային նկարագրի պահպանումը պահանջում է համագգային ջանքերի համատեղում ընդհանուր նպատակի՝ հայապահպանության շուրջ, ինչը, ի թիվս այլ բաների, ենթադրում է նաև հայ առաքելականների, կաթողիկեների և ավետարանականների համագործակցություն՝ կրթության (ազգային լեզվի պահպանում), մշակույթի (ազգային մշակույթին հայ համայնքին հաղորդակից դարձնելը) և այլ բնագավառներում: Հ.Չոլաքյանը, խոսելով 19-րդ դարի վերջի իրադրության մասին, նկատում է, որ ազգային կրթության և դաստիարակության հարցն անհրաժեշտություն էր «...բոլոր հայոց համար, ի՛նչ համայնքի ալ պատկանած ըլլային անոնք» [5, էջ 151]:

Տվյալ երկրի հասարակական-քաղաքական միջավայրով պայմանավորված մարտահրավերներին դիմակայում: Յուրաքանչյուր երկիր կամ տարածաշրջան, որտեղ կան հայ համայնքներ, ունի իրեն յուրահատուկ

սոցիալ-քաղաքական միջավայր: Որոշ երկրներում այդ միջավայրը մարտահրավերներ է ծնում հայ համայնքների անվտանգության համար: Մերձավոր Արևելքի երկրներում, օրինակ, այդպիսի լուրջ մարտահրավերներ են հայատյացությունը (Թուրքիա), իսլամական արմատականությունը (Իրաք, Իրան և այլն), ահաբեկչությունը (Իրաք, Պաղեստին և այլն), քաղաքացիական կռիվները (Լիբանան), պատերազմները՝ արաբ-իսրայելական (Սիրիա, Լիբանան, Իսրայել և այլն), իրաք-իրանյան (Իրաք, Իրան), ամերիկա-իրաքյան (Իրաք), ներքաղաքական ցնցումները (Եգիպտոս, Սիրիա և այլն): Կամ, օրինակ, Ռուսաստանի հայ համայնքը հետխորհրդային շրջանում կանգնեց այդ երկրի հասարակական-քաղաքական միջավայրով պայմանավորված այնպիսի լուրջ մարտահրավերների առջև, ինչպիսիք են ներքաղաքական ցնցումներն ու անկայունությունը, ահաբեկչությունը, այլատյացությունը և այլն:

Հայ համայնքների անվտանգությանը սպառնացող նման մարտահրավերների առկայության պայմաններում հատվածականությունը (այդ թվում նաև դավանանքային հողի վրա) մեծ շոայություն կլինի: Մասնատելով Հայության ներուժը՝ այն վերջինիս ավելի խոցելի կդարձնի տարատեսակ սպառնալիքների առջև: Ընդհակառակը՝ այդպիսի մարտահրավերներին դիմակայումը կրկին պահանջում է համագգային ջանքերի համատեղում, ինչը նշանակում է նաև հայ առաքելական, կաթողիկե և ավետարանական համայնքների համագործակցություն:

Պայքար համագգային խնդիրների (Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման և դատապարտման, Արցախյան հիմնահարցի և այլն) լուծման համար: Հանուն համագգային խնդիրների լուծման համատեղ պայքարը լավագույն համագործակցության դաշտն է Հայության տարբեր դավանանքային հատվածների համար: Որպես այդպիսիք հիմնականում հանդես են գալիս երկուսը՝ Արցախյան հիմնահարցը և Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման ու դատապարտման համար պայքարը: Այս երկու խնդիրները, համախմբիչ դեր խաղալով հատկապես սփյուռքահայության կյանքում, անգամ ազգային ինքնության բաղադրիչներ են: «Կարելի է ասել, որ պատմական ինքնագիտակցության այդ երկու սյուները

համախմբում են ողջ հայությանը, մարմնավորում հայկական ազգային գիտակցության հիմքերը: Որոշակի իմաստով այդպիսի համախմբմամբ է սկսվում հայերի ազգային ինքնանույնականացումը» [10, էջ 254]: Հայոց ցեղասպանության պատմական հիշողության առնչությամբ ազգագրագետ Հ.Մարությանը նկատում է. «...Էթնիկ ընդհանրության կամ ազգի անդամների միջև կիսվող հիշողությունը հանդես է գալիս իբրև դրանց անդամներին կապող, նրանց հարաբերություններն ու գործողությունները կառուցող միջոց» [11, էջ 9]:

Սփյուռքի հայ համայնքների տարբեր դավանանքային շերտերին միավորող և նրանց միջև սերտ համագործակցություն ապահովող գործոններից մեկն էլ համատեղ պայքարն է համազգային խնդիրների՝ Արցախյան հիմնահարցի, Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման ու դատապարտման և այլ հիմնախնդիրների լուծման համար, քանի որ դրանք այն հարցերն են, որոնք ընդհանուր են Հայության բոլոր (սոցիալական, կրոնադավանանքային և այլն) շերտերի համար:

Միջդավանական համագործակցության ձևերը և մակարդակները

Սփյուռքի հայության դավանանքային տարբեր շերտերի միջև համագործակցությունը կարող է իրականացվել երկու մակարդակով.

- Անհատական, երբ միմյանց հետ համագործակցում են տարբեր դավանանքներ ներկայացնող (առաքելական, կաթողիկե, ավետարանական) առանձին անձինք:
- Ինստիտուցիոնալ, երբ տարբեր դավանանքային շերտերի համագործակցությունը տեղի է ունենում նրանց ինստիտուցիոնալ կառույցների միջոցով:

Անհատական մակարդակով համագործակցությունը կարող է դրսևորվել հետևյալ հիմնական ձևերով.

- Համազգային և աշխարհիկ կառույցների գործունեության մեջ տարբեր դավանանքներ ներկայացնող անհատ հայերի ընդգրկվածու-

թյուն: Որպես այդպիսի կառույցներ կարող են հանդես գալ հայկական ավանդական կուսակցությունները (ՀՅԴ, ՌԱԿ, ՄԴՀԿ), համազգային բարեգործական, մշակութային և այլ միությունները (ՀԲԸՄ, Համազգային հայ կրթական և մշակութային միություն և այլն), համայնքային կառույցները, լրատվամիջոցները, մարզական ակումբները և այլն: Օրինակ՝ ՀԲԸՄ ազգային համախմբիչ դերի մասին Հ.Չոլաքյանը գրում է. «Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան ներկայությունը Անտիոքի շրջանի միւս գիւղերուն պարագային, ինչպէս Քեսապ, բարերար դեր ունեցած է տարբեր համայնքներու զաւակները նոյն մասնաճիւղին մէջ առնելու եւ անոնց մէջ ազգային դաստիարակութեան ընդհանուր նկրտումներ ապահովելու տեսակէտէն: Հայ լուսաւորչականին հետ նոյն մասնաճիւղին մէջ մտած են նաեւ բողոքականը, կաթողիկէն եւ նոյնիսկ՝ լատինը» [5, էջ 187]:

- Համազգային և աշխարհիկ միջոցառումների կազմակերպմանը և իրականացմանը տարբեր դավանանքային շերտեր ներկայացնող անհատ հայերի մասնակցություն: Այդպիսի միջոցառումների շարքում գլխավոր տեղ են զբաղեցնում Հայոց ցեղասպանության զոհերի հիշատակի ոգեկոչման ամենամյա ապրիլքսանչորսյան միջոցառումները: Բացի ցեղասպանության զոհերի ոգեկոչումից, Հայության դավանանքային շերտերին համախմբող միջոցառումներ կարող են լինել նաև գիտաժողովները, ցուցահանդեսները, բողոքի ակցիաները և այլն, որոնց կարող են մասնակցել առաքելական, կաթողիկէ և ավետարանական հայերը:

Ինստիտուցիոնալ մակարդակով միջդավանական համագործակցությունը կարող է դրսևորվել հետևյալ հիմնական ձևերով.

- Համատեղ կառույցների ստեղծում և գործարկում: Այս հարցում փայլուն օրինակ են Մերձավոր Արևելքի հայ համայնքները, որտեղ տարբեր հարանվանությունների կողմից ստեղծվել և ղեկավարվում են սոցիալական, կրթական, առողջապահական և այլ հաստատություններ: Որպես օրինակ կարելի է վկայակոչել Ազունիեի առողջարանը

Լիբանանում, որը հիմնադրվել և ղեկավարվում է Հայ Առաքելական և Ավետարանական եկեղեցիների կողմից [12, էջ 56-57]:

- Համատեղ միջոցառումների կազմակերպում և իրականացում: Բացի ամեն տարի ապրիլի 24-ին Հայոց ցեղասպանության զոհերի հիշատակի ոգեկոչման արարողություններից, որ համատեղ կազմակերպում և իրականացնում են Սփյուռքի Հայ Առաքելական, Կաթողիկե և Ավետարանական եկեղեցիները, միջոցավանական համագործակցության սույն ձևը կարող է ընդգրկել նաև համատեղ գիտաժողովների, այլ հասարակական միջոցառումների կազմակերպումը և իրականացումը: Համագործակցության սույն ձևը կարևոր է հատկապես ընդհանուր խնդիրների (քաղաքական, սոցիալական, կրթական և այլ բնույթի) լուծման համար համատեղ պայքարի տեսանկյունից: 2006թ. օգոստոսին, օրինակ, Լիբանանի Հայ Առաքելական, Կաթողիկե և Ավետարանական եկեղեցիները հանդես եկան համատեղ հայտարարությամբ՝ ընդդեմ այդ երկրում թուրքական խաղաղապահ ուժերի տեղակայման¹:
- Մեկ համայնքի կողմից կազմակերպվող միջոցառումներին մյուսների մասնակցություն: Այսպիսի համագործակցության ուշագրավ օրինակներից է Անթիլիասում 2008թ. հունվարին Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսության և Երևանի Մատենադարանի համատեղ կազմակերպած միջազգային գիտաժողովը՝ «Կիլիկյան Հայաստանի մշակույթը» խորագրով, որին մասնակցեցին նաև Լիբանանի Հայ Կաթողիկե և Ավետարանական եկեղեցիները²:
- Համազգային միջոցառումներին երեք հարանվանությունների մասնակցություն: Սփյուռքում այդպիսի համազգային միջոցառումներ կարող են դիտվել ՀՀ նախագահի և այլ բարձրաստիճան պաշտոնյաների այցերը տվյալ երկիր: Այցերի ընթացքում հայկական երեք եկեղեցիները, ի դեմս իրենց առաջնորդների կամ ներկայացուցիչներ

¹ Армяне Ливана против включения турецких сил в состав миротворческого контингента <http://www.regnum.ru/news/690305.html>

² Ливанские эскизы <http://aniv.ru/view.php?numer=16&st=2>

րի, կարող են ուղեկցել ՀՀ նախագահին և ներկա գտնվել վերջինիս մասնակցությամբ անցկացվող միջոցառումներին: Դա ոչ միայն կխորհրդանշի Հայության դավանանքային շերտերի միասնականությունն ազգային հենքի վրա, այլև կընդգծի ՀՀ՝ որպես համայն Հայության պետության և Հայությանը համախմբող կառույցի, դերը: Օրինակ, 2010թ. մարտի 22-24-ը ՀՀ նախագահ Ս.Սարգսյանի Սիրիա կատարած պաշտոնական այցի ընթացքում այդ երկրի երեք հայկական դավանանքային համայնքների առաջնորդներն ուղեկցում էին նախագահին և համատեղ մասնակցում նախատեսված միջոցառումներին [13, էջ 50]:

- Համազգային կառույցներում ինստիտուցիոնալ մակարդակով ներկայացվածություն: Սփյուռքի հայ համայնքներում ինստիտուցիոնալ մակարդակով միջոցառման համագործակցությանը մեծապես կնպաստեր նաև Հայ Առաքելական, Կաթողիկե և Ավետարանական եկեղեցիների ընդգրկվածությունը համազգային կառույցների կառավարման և գործունեության մեջ: Փայլուն օրինակ է «Հայաստան» համահայկական հիմնադրամը, որի հոգաբարձուների խորհրդի կազմում ընդգրկված են ինչպես Հայ Առաքելական եկեղեցին, այնպես էլ Հայ Ավետարանական և Կաթողիկե եկեղեցիները¹: Հիմնադրամի հոգաբարձուների խորհրդի կազմում ընդգրկված են Ամենայն Հայոց կաթողիկոս, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ-ն, Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոս, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա-ն, Հայ Կաթողիկե եկեղեցու կաթողիկոս-պատրիարք Ներսես Պետրոս Թարմունին և Հայ Ավետարանական եկեղեցու ներկայացուցիչ, վերապատվելի Ռընե Լևոնյանը²:

Համագործակցության սույն մոդելը կարելի է տարածել նաև Սփյուռքում գործող համազգային կառույցների, դրանց տեղական մասնաճյուղերի, ինչպես նաև արտերկրի տարբեր հայ համայնքների ղեկավար մարմինների (օրինակ՝ Ռուսաստանի հայերի միության) վրա:

¹ <http://www.himnadram.org/index.php?lang=2&id=46>

² Նույն տեղում:

Ամփոփում

Այսպիսով, ազգային բարձր ինքնագիտակցությունը, ընդհանուր քրիստոնեական կրոնը և աշխարհիկությունն այն տեսական-աշխարհայացքային հիմքերն են, որոնք փոխադարձ հանդուրժողականության և համերաշխության մթնոլորտ են ապահովում Հայության տարբեր դավանանքային հատվածների միջև: Հետևաբար, Սփյուռքի հայ համայնքներում ազգային համախմբումը, ի թիվս այլ գործոնների, ենթադրում է նաև սույն տեսական-աշխարհայացքային հիմքերի առաջնություն:

Միաժամանակ, հայապահպանությունը, տվյալ երկրի հասարակական-քաղաքական մթնոլորտով պայմանավորված մարտահրավերներին դիմակայումը, ինչպես նաև համազգային խնդիրների լուծման նպատակով համատեղ պայքարը գործնական կյանքի այն բնագավառներն են, որոնք համագործակցության լայն հորիզոններ են ապահովում Սփյուռքի հայության տարբեր դավանանքային շերտերի միջև:

Արտերկրի հայ առաքելականների, կաթողիկեների և ավետարանականների ակտիվ համագործակցությունն այդ բնագավառներում նախ ավելի արդյունավետ կդարձնի ընդհանուր խնդիրների լուծման համար պայքարը: Փորձը ցույց է տվել, որ հայկական երեք դավանանքային համայնքների համատեղ ջանքերը տալիս են ցանկալի արդյունք: Այսպես, օրինակ, Սիրիայում ժամանակին (1970-ական թթ.) Հայ Առաքելական, Կաթողիկե և Ավետարանական եկեղեցիները համատեղ ջանքերով կարողացան հասնել նրան, որ հայկական դպրոցներում թույլատրվի հայերենի ուսուցումը, ինչպես նաև կրոնագիտությունը դասավանդվի հայերենով [13, էջ 51]: Ի դեպ, Սիրիայի ազգային փոքրամասնություններից հայերը միակն են, որ օգտվում են նման արտոնությունից [4, էջ 15]:

Մյուս կողմից՝ միջդավանական համագործակցությունը կնպաստի սփյուռքահայության կրոնադավանանքային շերտերի միասնականության ամրապնդմանը՝ լուրջ հիմք և խթան հանդիսանալով հայ համայնքների օրգանական ամբողջականության ապահովման համար:

Միջդավանական համագործակցության թվարկված ձևերն այս կամ այն կերպ առկա են Սփյուռքի համայնքներում: Դրանց զարգացման կարևորությունն ընդգծելով՝ միաժամանակ հարկ ենք համարում հանդես գալ ինստիտուցիոնալ մակարդակով համագործակցության նոր ձևի առաջարկությամբ, որն է՝ *Հայ Առաքելական, Կաթողիկե և Ավետարանական եկեղեցիների գործունեությունը համակարգող միջհարանվանական* խորհրդի հիմնումը: Դա կարևոր քայլ կլիներ Սփյուռքի հայ համայնքներում ինստիտուցիոնալ մակարդակով տարբեր դավանանքային շերտերի համագործակցությունն ավելի արդյունավետ և նպատակային դարձնելու ուղղությամբ: Այն մի կողմից ավելի արդյունավետ և նպատակային կդարձներ համատեղ ջանքերը՝ լինելով հայկական երեք հարանվանությունների համագործակցությունն ապահովող արդյունավետ ինստիտուցիոնալ մեխանիզմ, մյուս կողմից՝ կլիներ ինստիտուցիոնալ մակարդակով հայկական երեք հարանվանությունների համագործակցության փայլուն ձև: Խորհրդում Հայ Առաքելական, Կաթողիկե և Ավետարանական եկեղեցիները կարող են ներկայացված լինել կամ համամասնության սկզբունքով (ըստ ընդհանուր հայ համայնքում իրենց ունեցած կշռի), կամ էլ հավասարապես: Միջդավանական համագործակցության ինստիտուցիոնալացման մակարդակի բարձրացմանը կնպաստեր և դրա արտահայտությունը կլիներ համակարգող խորհրդի կանոնադրության ընդունումը:

Դեկտեմբեր, 2011թ.

Աղբյուրներ և գրականություն

1. Միմավորյան, Ա., Հովյան, Վ. (2011). Կրոնական հանդուրժողականությունն արդի հասարակությունում. *Գլորուս ազգային անվտանգություն, 1 (17)*.
2. Ատանալեան, Վ. (1952). *Յուշարձան հայ աւետարանականաց եւ աւետարանականեկեղեցւոյ, Տրեզնո*.
3. Բաֆֆի. (1991). Ի՞նչ կապ կա մեր և Տաճկաստանի հայերի մեջ. *Երկերի ժողովածու, հ. 11*, Երևան, 1991:
4. Փաշայան, Ա. (2008). Դամասկոսի հայ համայնքը. ներկան և հեռանկարը. *«Նորավանք» ԳԿՀ տեղեկագիր, թիվ 23*.

5. Յ.Չոլաքեան, Անտիոքի մերձակայ Ռուճի հովիտի հայերը, Անթիլիաս, 2006:
6. Բաֆֆի, Ի՞նչ վերանորոգություններ պետք են Տաճկական Հայաստանին, Երկերի ժողովածու, հ. 11, Երևան, 1991:
7. Յ. Չոլաքեան, Քեսապ, Ա. հատոր (տեղագրություն, բնակավայրեր, բնակչություն, պատմություն, տնտեսություն), Հալէպ, 1995:
8. «Երկիր», 25 սեպտ., 2008:
9. Սիմավորյան, Ա. (2009). Ջավախահայության դավանանքային վիճակի ուսումնասիրություն. *Երևան*.
10. Погосян, Г. (2005). *Современное армянское общество: особенности трансформации. М., Academia.*
11. Մարության, Հ. (2006). Հիշողության դերն ազգային ինքնության կառուցվածքում. *Երևան*.
12. Հովյան, Վ. (2010). Լիբանանի հայ բողոքական համայնքը. 21-րդ դար (4):
13. Հովյան, Վ. (2010). Սիրիայի հայ ավետարանական համայնքը. *Գլորիա Ազգային անվտանգություն, (4)*.